

duurzaam doen

Brabants
groen

in Uden en Veghel

duurzaam
bouwen
leven en
werken

Doe het duurzaam!

duurzaam
bouwen
leven en
werken

Doe het duurzaam!

Ga kippen houden!

*Het zijn de perfecte verwerkers
van groente- en fruitafval: één kip
verwerkt jaarlijks 50 kilo
etensresten.*

Inhoud

Energie - debatavond	13
Samen je eigen duurzame woning bouwen	16
Samenwerken geeft groene energie	18
Duurzaam inrichten - debatavond	25
Meerwaarde zonder meerkosten	28
Woningen die nooit gesloopt hoeven te worden!	32
Maatschappelijk verantwoord ondernemen - debatavond	39
'Het is niet zomaar suiker!'	40
'Word wakker en ruim je rotzooi op!'	42
Tot slot	48
Onze favorieten	50

Alstublieft! Het Doe-het-duurzaam-boekje van de gemeenten Uden en Veghel. Een handig boekje met duurzame ideeën, inspirerende interviews en nuttige tips.

Gemeenten Uden en Veghel voeren al jaren een actief energiebesparingsbeleid. We hebben ervoor gekozen hierin samen op te trekken. Want als wij het goede voorbeeld geven, dan volgen onze inwoners en ondernemers hopelijk vanzelf. Daarom stelden wij vorig jaar samen een duurzaamheidsplan op. In dit plan staan drie speerpunten centraal: duurzaam inrichten, maatschappelijk verantwoord ondernemen en energie.

De komende jaren trekken we steeds intensiever op om onze gezamenlijke duurzame doelen op deze drie aandachtsgebieden te realiseren. Veel maatregelen troffen we al. Sommigen klein, anderen groot. De gemeente Uden schafte bijvoorbeeld auto's op aardgas aan en opende in december 2009 ook een aardgaspomp. Gemeente Veghel kent al jaren een subsidieregeling voor energiebesparende maatregelen en voerde onlangs een energiebesparingsproject onder de bewoners uit.

Duurzaam bouwen, zoals in Velmolen-Oost in Uden en de nog te realiseren wijk Veghels Buiten, stimuleren wij van harte. Maar ook in eigen huis zijn we duurzaam bezig. De Veghelse gemeentewerf is een prachtig voorbeeld van een duurzaam gebouw: recyclebare materialen, warmte-koude opslag in de

René Peerenboom (links) en Piet Hooiveld

bodem. En de toiletten worden doorgespoeld met regenwater. Het gemeentehuis van Uden beperkt haar energieverbruik dankzij bewegingsschakelaars voor verlichting. Op het dak liggen zonnecellen.

Over dit alles en meer leest u in dit boekje. Laat u vooral inspireren: ga ook duurzaam doen!

*Piet Hooiveld, wethouder Openbare Werken en Milieu, gemeente Veghel
René Peerenboom, wethouder Milieu en Financiën, gemeente Uden*

Een koe op een matras

Duurzame veehouderij. Dat houdt in: produceren met respect voor mens, dier en milieu. Voor veel boeren betekent dit een drastisch nieuwe werkwijze. Voor melkveehouder Maarten van der Wijst uit Boerdonk is het niet meer dan normaal. Zijn koeien lopen al jaren tevreden buiten en sinds kort is ook de melkveestal nog beter ingericht op het welzijn van de dieren.

LIGBEDDEN

Maarten: ‘Sinds een jaar hebben we een nieuwe melkveestal. De dagverlichte stal is ruim opgezet; alle koeien lopen los en ze kunnen ook vrij in en uit lopen. Ook zijn er ligbedden voor de koeien. Nee, dat zijn geen bedjes van stro maar zachte rubberen matten. Het zijn eigenlijk matrassen.’

In het voorjaar gaan de koeien weer de wei in. ‘Dat is voor de gezondheid van de koe beter. Als het mooi weer is, wil ik ook graag naar buiten! En een weiland vol koeien is ook mooi voor het oog.’

MELKROBOTS

Op het dak staat een weerstation dat automatisch het klimaat in de stal regelt. Maarten: ‘Als het te warm wordt, gaan de windzeilen vanzelf omhoog. Zo is de temperatuur in de stal altijd optimaal en daar gedijen de koeien natuurlijk goed bij.’ Ook de manier van melken is veranderd. Tot voor kort werd iedere ochtend en avond, dag in dag uit met de melkmachine gemolken. Nu klaren melkrobots die klus. ‘Een koe beslist zelf wanneer zij gemolken wil worden. Dat kan nu dag en nacht.’ En wat goed is voor de koe, is goed voor de boer. Minder stress en optimale leefomstandigheden betekenen een hogere productie en gelukkige koeien die langer leven!

Duurzame veehouderij is voor Maarten van der Wijst niet meer dan normaal: produceren met respect voor mens, dier en milieu.

1 Energie

Debatavond: praten over energie

Stellingen:

- *Als ik energie wil besparen, bel ik de gemeente.*
- *Op mijn volgende huis zitten zonnepanelen.*

“Duitsland produceert 16% van haar elektriciteit op een duurzame manier (wind, biomassa, waterkracht). Goed voorbeeld...”

Aan de hand van deze twee stellingen, vond tijdens de debatavond een openhartige discussie plaats. Wat bleek? Voor duurzame energiebesparing stappen ondernemers en bewoners niet direct naar de gemeente. En dat terwijl er voor de gemeente wel een belangrijke rol op dit gebied is weggelegd. Het moet vooral duidelijk worden waarvoor je bij de gemeente terecht kunt. Dat is nu voor de meeste mensen nog onduidelijk. Een belangrijke conclusie.

“Betrek ook nieuwe digitale ontwikkelingen als glasvezelverbindingen bij duurzaamheid.”

Een huis met zonnepanelen heeft de toekomst, daarover waren de aanwezigen het wel eens. Of dit voor Uden en Veghel ook de meest duurzame oplossing is, werd betwijfeld. In het verleden is echter bij beide gemeenten onderzocht wat de best haalbare duurzame maatregel is. Windmolens bijvoorbeeld bleken, net als andere maatregelen, niet haalbaar. Dit was nieuws voor de meeste deelnemers. Over het feit dat het stimuleren van duurzame energie een zaak is van de (lokale) overheid bestond wel algemene overeenstemming.

Stadsweide, Uden

*Hout is het belangrijkste bestanddeel voor papier. Fout!
Oud papier en karton zijn in Nederland de belangrijkste grondstoffen voor papier (75%).*

Samen je eigen duurzame woning bouwen

Tot voor kort moest Bram Hoefnagel niet zoveel hebben van energie besparen en duurzaam bouwen. Maar toen kocht hij een bouwkaavel en ontdekte een compleet nieuwe en interessante wereld.

In de gemeente Uden worden medio 2010 in Volkel-West 59 nieuwbouwwoningen opgeleverd. Voor de bouw tekende niet een projectontwikkelaar, maar de huiseigenaar zelf. Zij verenigden zich in een Collectief Particulier Opdrachtgeverschap (CPO) en namen een projectbegeleider in de arm.

Praten met leveranciers

Bram: 'De projectbegeleider tipte ons over duurzame toepassingen. Maar pas na de voorlichting van Jan van Vlijmen van de gemeente Uden raakten we echt enthousiast.'

Er werd een werkgroep samengesteld. 'Om de week komen we bijeen, maar we gaan ook bij leveranciers langs en bezochten voorbeeldwijken.'

Terugverdiene

De werkgroep legt haar bevindingen eind december voor aan de andere eigenaren. 'Waarschijnlijk kiest het overgrote deel voor een bodemwarmtepomp in plaats van een HR-ketel en een CO₂-gestuurde installatie voor de luchtverversing.' Een investering die over, pak hem beet, zeven jaar is terugverdiend.

'Ja, dat klopt. Maar bijna iedereen komt uit Volkel en wil hier ook nog lang blijven wonen. Daarom loont het zich.'

Bestrating van afvalcement

Het nadenken over duurzaam bouwen bevalt zo goed, dat de werkgroep ook nadenkt over de inrichting van openbare ruimte. 'De straatverlichting bijvoorbeeld. Met ledlampen bespaar je aanzienlijk. En voor de bestrating kijken we naar gerecyclede stenen. Zo hoeft er niets extra's voor ons uit de grond gehaald te worden.'

Voor Bram betekent deelname aan de werkgroep een ware ontdekkings-tocht. 'Toen ik gevraagd werd, was mijn eerste reactie: dat is niets voor mij. Ik stem niet eens Groen Links.' Maar Bram is om. 'Op feestjes brand ik al snel los over de mogelijkheden en voordelen...'

Voor meer informatie zie www.volkel-west.nl of mail met bram@volkel-west.nl

DE WAPENFEITEN

- Een groen sedumdak dat regenwater voor hergebruik opvangt.
- Bodemenergie uit de bodem voor verwarming in de winter en verkoeling in de zomer.
- Energiezuinige armaturen, aanwezigheidssensoren en een lagetemperatuurverwarming.
- Na 30 jaar zijn alle onderdelen afbreekbaar, of minimaal te recyclen.

Een gebouw om trots op te zijn!

Vijf gemeenten, één regionale biomassacentrale

Samenwerken geeft groene energie

Groenafval, afkomstig van onderhoud van het gemeentelijk groen en van inwoners, omzetten in duurzame energie. Als het aan de gemeenten Bernheze, Oss, Sint-Oedenrode, Uden en Veghel ligt, is het vanaf 2012 mogelijk. Samen zochten ze naar mogelijkheden voor het realiseren van een biomassa-energiecentrale binnen hun grondgebied. Met succes!

De gemeenten verwachten dat de verwerking in zo'n centrale goedkoper wordt. Een mooie besparing voor burgers op hun energierekening. De grootste winst is voor het klimaat: het scheelt 7.000 ton CO₂ uitstoot per jaar.

Warmte leveren aan de industrie is de meest kansrijke optie en geeft het hoogste rendement. De industrie heeft namelijk in ieder seizoen dezelfde behoefte aan energie voor haar productieprocessen. Huizen vragen in de zomer minder warmte.

En ze hebben naast warmte ook elektriciteit nodig. Het omzetten van warmte naar elektriciteit geeft verlies. Ook het transport van de warmte naar de industrie verloopt economischer. Daarom werken de gemeenten deze optie verder uit. Ze bouwen de centrale niet zelf maar willen dit via aanbesteding van de groenafvalverwerking tot stand brengen. Hiervoor moeten onder andere aanbestedingsprocedures en vergunningstrajecten worden doorlopen. In 2012 moet de biomassa-energiecentrale een feit zijn.

Niet gek... Jaarlijks worden 900.000 huishoudens van uit afval opgewekte energie voorzien.

De mensen daar zijn blij met ons

De Wereldwinkel verkoopt cadeaus en levensmiddelen uit andere culturen. De makers krijgen er een rechtvaardige prijs voor, zodat ze een menswaardig bestaan op kunnen bouwen. Vrijwilligster Jeanne Vloet: 'Mensen daar zijn blij met ons'.

VASTE AFNAME

'Een gezonde relatie tussen de makers ginds en de ondernemers hier, dát is voor mij duurzaam ondernemen. Zij leveren goede, eerlijke producten; wij garanderen een vaste afname, op een geregelde basis. Zodat producenten daar echt iets kunnen opbouwen. Bovendien gaat alles wat we niet kunnen verkopen, weer terug naar het land van herkomst. Zodat ze daar met het materiaal weer iets anders kunnen doen.'

EFFECT

'Op zeker moment dacht ik: "ik kan in die Wereldwinkel wel mooie spullen gaan staan verkopen, maar als de mensen er daar niks aan hebben, dan houd ik er absoluut mee op". Dus ik naar Nepal. Mensen uit een lage klasse kunnen geen geld lenen als ze een bedrijf willen beginnen. Importeur Madat Nepal heeft nu gezorgd dat dat wel kan, op voorwaarde dat ze zich op export richten.'

STUK KARTON

Jeanne: 'Ik bezocht in Nepal een huis waar sieraden en beelden worden vervaardigd. Jonge mensen leren hier tegen een goed salaris het vak. De zaken gingen goed, dus bouwden ze een nieuwe loods. Het leuke is dat ze nu ook rekening houden met arbeidsomstandigheden. Arbeiders zitten niet meer op een stuk karton op een betonnen vloer, maar in een houten gebouw met veel meer comfort. De mensen daar zijn echt blij met ons. En dat maakt mij ook weer blij.'

Een gezonde relatie tussen de makers
ginds en de ondernemers hier, dát is
voor mij duurzaam ondernemen.

2

Duurzaam inrichten

“Zelfvoorzienende huizen, een buurt-coöperatie oprichten voor duurzaam leven; help burgers om zélf aan de slag te gaan met duurzaamheid. Als je zelf resultaten kunt boeken, is je betrokkenheid groter.”

Debatavond: discussie over duurzaam inrichten

Stellingen:

- *Bij aanschaf van een woning zijn de hoogte van de exploitatiekosten en vaste lasten belangrijk.*
- *Een aardgasaansluiting bij nieuwe woningen is niet meer nodig.*

Als het om duurzaam inrichten gaat, wisten de deelnemers van deze workshop al aardig hoe ze dat aan kunnen pakken. Duurzaam doen hoeft niet duurder te zijn, was de opvallende conclusie. Meer exploitatiekosten hoeven dat dus niet in de weg te staan. Bij het brede publiek speelt die kostenafweging wel een grote rol, dachten de meesten.

De stellingen leverden verschillende meningen op. Terecht werd opgemerkt dat dit ook afhangt van de alternatieven.

Over het gebruik van water was iedereen het eens. Hemelwater moet afgekoppeld worden en je auto kun je beter laten wassen bij een milieubewuste wasstraat die het vervuilde water opvangt.

Ook tijdens de workshop Duurzaam inrichten werd duidelijk dat heldere voorlichting een belangrijk aandachtspunt voor de gemeente is. Mensen willen weten waarom de gemeente bepaalde keuzes maakt en waarom er bepaalde regels zijn. Als mensen de redenen kennen, zijn ze eerder geneigd een beslissing te omarmen.

“Een voorbeeld van burgers die samenwerken is Transition Town. Ze bereiden zich voor op een leven zonder fossiele brandstoffen en verbouwen bijvoorbeeld hun eigen voedsel. Er zijn Transition Towns in heel Nederland (en in de wereld).

Warmtepomp

Hoera! We staan op de achtste plaats in de Europese top tien van 'glasbakvullers' (77% van alle Nederlanders scheidt verpakkingsglas). Dat is niet slecht, maar kan natuurlijk beter. Op naar minstens 90%!

Meerwaarde zonder meerkosten

Al in 1997 stelde Hendriks Coppelmans Bouwgroep BV uit Uden/Eindhoven op eigen initiatief een milieubeleidsplan op. Het bedrijf kiest bewust voor duurzaam bouwen aan een goede leefomgeving waar iedereen trots op kan zijn.

René Beks, directeur ontwikkeling: 'Steeds meer mensen kiezen voor duurzaam. In Veghel bouwden we de duurzame wijk 't Ven met door het Wereld Natuur Fonds gecertificeerde zonnewoningen. Door de aantoonbaar lagere energierekening waren de woningen, ondanks een duurdere aanschafprijs, zo verkocht!'

Bewust kiezen

Omdat mensen graag zelf willen kiezen, ontwikkelde het Hendriks Coppelmans bovendien energie-modules. Beks: 'Per module geven we duidelijk aan wat de kosten en de baten zijn. Ook hier laten we zien

dat investeren in duurzaamheid een meerwaarde biedt zonder meerkosten.' Is geldbesparing nog steeds de belangrijkste reden om een duurzaam gebouwd huis te kopen? 'Nee, zelfs starters die doorgaans weinig geld hebben, kiezen bewuster voor duurzaam en energiezuinig.'

Optoppen

Sinds 2003 is het bedrijf ook FSC gecertificeerd. Beks: 'Al ons FSC-hout komt rechtstreeks uit duurzaam beheerde bossen.' En met dit hout maakt het bedrijf onder andere 'optoppingen'. 'Dit is een specialisme van ons. Op een bestaand woongebouw zetten wij een houten

constructie, een optopping. De voordelen zijn legio: meer woningen op een bestaande plek zonder extra grondgebruik, geen tussentijdse verhuizingen en sloopafval.'

Goede voorlichting

Hendriks Coppelmans is al jaren overtuigd van de voordelen van duurzaam bouwen. Nu de consument nog. Beks: 'Kies je voor een dure keuken of een warmtepomp? Alleen met heldere en concrete voorlichting over voordelen en gebruik kunnen mensen de juiste afweging maken. Energiezuinig

De familie van Heijst ging van doorzon- naar zonnewoning: 'We hebben hier veel meer licht, het is lekker warm en onze energierekening ziet er ook veel zonniger uit.'

betekent ook behaaglijker wonen. Veel mensen weten dat niet. We moeten af van het geitenwollensokkenimago.'

Zie ook:

<http://www.hendrikscoppelmans.nl>

<http://www.zonnewoning.nl>

Bedaf, Uden

Een gemiddeld gezin verbruikt 13.600 liter water per dag per gemiddeld gezin. Wat?! Nee, niet tijdens het douchen. Het water is nodig om een gemiddeld gezin van voedsel te voorzien.

De groenste stad van Europa in 2008? Uden!

DE WAPENFEITEN

- Buitengebied is prachtig geïntegreerd met het stedelijk groen.
- Een groenstructuurplan dat tot in de kern van de stad loopt.
- Een grote betrokkenheid van Udenaren, dankzij informatie en natuureducatie.
- Als we de stad uitbreiden staat kwaliteit van de leefomgeving centraal.
- Je kunt in en om Uden geweldig fietsen en wandelen.
- Er is veel cultuur te beleven, onder meer in onze openluchttheaters.

Een stad om trots op te zijn!

Duurzaam project Uden-Zuid voorbeeld voor de toekomst

Woningen die nooit gesloopt hoeven te worden!

In de zomer van 2011 is de eerste duurzame wijk van Uden een feit: Velmolen Oost. Ten zuiden van de Morgenweg komen zeventig koop- en huurwoningen, waarvan een deel zeer betaalbaar zal zijn. Een bijzonder en ambitieus project van de gemeente, dat een voorbeeld moet worden.

Duurzaamheid zit niet alleen in energiezuinige installaties of minder uitstoot van CO₂, maar ook in de belevingswereld van bewoners: ze krijgen een fijne leefomgeving en woningen die flexibel zijn en makkelijk zijn aan te passen aan wijzigende gezinssamenstellingen. De gemeente schreef een prijsvraag uit voor projectontwikkelaars. Ook Udenaren dachten mee over de plannen, mede om het 'duurzame bewustzijn' te vergroten.

Geen aardgasaansluiting

De winnaar van de prijsvraag was Nieuwenhuizen-Daandels Bouw. In hun plan staan alle woningen in de wijk gericht naar de zon. Ze hebben grote dakvlakken met ruimte voor zonnecellen waar elektriciteit mee kan worden opgewekt. Zo kunnen huiseigenaren hun woning in de loop van de tijd nog duurzamer maken. Grote ramen op het zuiden laten de winter- en lentezon binnen waardoor de kachel uit kan. Verwarmen en koelen gebeurt met een warmtepomp en zonne-

collectoren op het dak zorgen voor warm water. Het wordt de eerste wijk in Uden zonder aardgasaansluitingen! De woningen zijn vrij in te delen en gaan een leven lang mee. Slopen is niet nodig.

Park

Anders dan bij andere projecten kan de projectontwikkelaar ook de ligging van de huizen bepalen. Wie straks in Velmolen woont, woont zelfs min of meer in een park. Een verdiepte groenstrook loopt er dwars doorheen, als buffer voor het regenwater. Er komt zo min mogelijk straatwerk in de wijk, zodat

regenwater zo snel mogelijk de bodem in kan lopen.

Belangstelling

Dit voorjaar gaan de woningen in de verkoop. Van de zeventig woningen zijn er 32 sociale woningen (twintig huur, twaalf sociale koop). Daarmee blijft duurzaamheid ook binnen bereik van mensen met een kleinere beurs. De gemeente verwacht veel belangstelling voor deze bijzondere, duurzame wijk.

Wilt u op de hoogte blijven?

Op www.udenbouwt.com en www.udenbouwtduurzaam.nl houden we het hele bouwproces bij.

Designmeubels uit afval

Het begon allemaal met een loods vol oude, houten tafels. Rik Ruigrok zette er zijn zaag in. Samen met industrieel ontwerpers als Roderick Vos en Marico Mulders ontwikkelde hij een briljant concept: nieuwe meubels, vervaardigd uit oud hout. 'Bomen groeien geen tweehonderd jaar om op de schroothoop te eindigen.'

'Sinds Al Gore is duurzaamheid enorm hot', vertelt Rik Ruigrok. 'We krijgen steeds meer opdrachten van organisaties die zich als maatschappelijk verantwoord of duurzaam willen manifesteren. Daar passen onze tafels natuurlijk uitstekend bij.'

GEEN MODEGRIL

Toch is maatschappelijk ondernemen geen modegril, meent Ruigrok. 'Wij doen het nu al tien jaar en gaan er zeker ook mee door. In 2015 willen we CO₂-neutraal produceren. En de mogelijkheden om bewuster met onze planeet om te gaan zijn eindeloos.'

MAAR WEL TRENDY

'Recycling heeft van oudsher een beetje een stoffig imago', vervolgt Ruigrok. 'Daardoor zijn er hele goede ideeën en producten die niet echt doorbreken bij het grote publiek. Dat vind ik zo zonde! Wij laten met onze meubels zien dat recycling ook trendy kan zijn.' Klanten die twee precies dezelfde tafels willen, hebben overigens wel pech. Ruigrok: 'Elk stuk hout is uniek, elk meubel dus ook.'

ELKE PLANK IS ER ÉÉN

'Door de economische crisis zijn hout en brandstoffen nu relatief goedkoop. Maar als we straks uit de economische crisis klimmen, wordt hout echt een luxeartikel. Het hout is namelijk bijna op! En als je dan ziet wat mensen nu nog allemaal weggoeien... Wij verzamelen daarom zoveel mogelijk hout om daar nieuwe mooie dingen van te maken. En daarbij geldt echt de regel: elke plank is er één.' En de prijzen? 'Je betaalt voor onze tafels niet veel meer dan voor een traditionele massieve houten tafel. En dan heb je echt iets unieks.'

We krijgen steeds meer opdrachten van organisaties die zich als maatschappelijk verantwoord of duurzaam willen manifesteren.

3

Maatschappelijk verantwoord ondernemen

Debatavond: Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (MVO)

De deelnemers van deze workshop waren erg positief en wilden vooruit. Er waren geen stellingen. In plaats daarvan wisselden de deelnemers ervaringen uit over MVO. Ook kwamen voor- en nadelen aan bod, en kwamen mogelijke actiepunten op tafel.

De gemeentes kregen huiswerk: stap eens van de gebaande paden af en ga actief in discussie met ondernemers! Hoe? Bijvoorbeeld via platforms met een duidelijke rol voor de gemeente als aanjager en coördinator. Maar de gemeenten zouden zichzelf ook als MVO'ers moeten positioneren. Goed voorbeeld doet goed volgen.

“Stimuleer verantwoord ondernemen met voorlichting die laat zien hoe je er winst mee kunt maken. COS (centrum voor internationale samenwerking) doet daar graag aan mee, met lokale MVO-prijzen.”

*“Meetbaar duurzaam bezig?
Dat mag beloond worden.”*

'Het is niet zomaar suiker!'

Soms valt alles op zijn plaats. Zoals in het verhaal van Arenga Palm Suiker. Een eerlijk product dat goed is voor natuur en mens. En het begon allemaal bij de broer van Femie van den Heuvel-Smits uit Veghel.

'Mijn broer Willie woont al 30 jaar in Indonesië. Hij beheert niet alleen het grootste orang-oetangopvangcentrum van de wereld, hij startte op Sulawesi ook een coöperatie voor palmsuikerboeren.'

Suiker in ruil voor oerwoud
Waarom? 'Een liter sap inkoken duurt tien tot twaalf uur en kost ongeveer 1 kuub hout. Hout dat door de boeren illegaal gekapt werd.' Dat ging Willie zeer aan het hart want het oerwoud verdwijnt in rap tempo. Femie: 'Dus bouwde hij in 2006 met eigen geld een suikerfabriek.' Hier wordt het sap van de aangesloten

boeren – het zijn er al 6.285 – ingedikt tot suiker. 'In ruil voor de koop van hun palmsap, kappen de boeren geen hout meer, krijgen ze salaris, suiker voor eigen gebruik en laten ook de dieren met rust.'

De fabriek gebruikt gratis de reststoom van een naastgelegen geothermische installatie*. Het koelwater wordt ook gerecycled: het gaat terug de grond in zodat het weer stoom kan worden.' Al met al een bijzondere suiker dus. 'Jazeker, het is niet zomaar suiker! Onze suiker is bovendien gezond en zeer smaakvol.'

Een heel bijzondere fabriek!
De Masarang Stichting in Noord-Sulawesi, Tonsawan, opgericht door de broers van de zoon der Tonsahu en haar beroemde vater, de ex-Hollander Dr. Willie Smits, is een stichting die zich inzet voor natuurbehouding middels het verbouwen van het zuidje van de lokale mensen. Via deze stichting werd naar het model van de Hollandse Melkmeis een coöperatieve opgericht die bij de boeren het sap opkoopt en verwerkt onder goede omstandigheden van de kwaliteit, in een moderne fabriek, legitiem verkocht aan een kwaliteitsproduct en waarvan de winst voor 100% naar de boeren aandelhouder gaat.

Gezonde Suiker?
Het was al bekend dat de mensen in Tonsawan erg lang leefden, met voor Indonesië ongevoerd veel mensen die meer dan honderd werden. Dit onderzoek wijst nu dat de mensen die Palm-suiker gebruiken gemiddeld 11 jaar langer leven dan de mensen die hun hele leven witte suiker gebruiken! Het blijkt dat met name het geringe suikergehalte samen met diabetes en hart- en vaatziekten bij palm-suikergebruikers aanzienlijk lager ligt. Daarnaast levert een wetenschappelijk onderzoek bij de Universiteit van Tonsawan en bij Wageningen Universiteit een direct effect te onderzoeken. Palm-suiker en andere delen van de volkspalm worden traditioneel ook door heel Indonesië gebruikt als ingrediënt voor antibiotica, azooskuma, hoofdweken, tandpasta en nog veel meer. Een erg gezonde palmehout!

Goed voor het milieu!
Deze fabriek is niet alleen de eerste moderne palm-suiker fabriek in deze regio omdat hij zijn energie gebruikt van de geothermische warmte van de Masarang geothermische bronnen die zijn verbonden met de waterleiding van de volkspalm.

Arenga Palm Suiker
100% Natuurlijk Product
Een 100% natuurproduct uit de bergen van Noord-Sulawesi, Indonesië, gemaakt door de Masarang coöperatie van suikerpalmappers.

WORLD FRIENDLY
Een 100% biologische suiker is al te koop bij Jumbo supermarkten, 'maar ik ben ook nog in gesprek met anderen. Nee, ik word niet betaald, dit doe ik allemaal vrijwillig.'

Wereld verbeteren
Het verhaal eindigt niet bij de suiker. Femie: 'Uit het suikersap wil Willie ook biobrandstof maken en hij heeft plannen met de houtfabriek waar meubels gemaakt worden. Ook onderzoekt hij de mogelijkheden voor suikerstroop, palmwijn en eerlijke relatiegeschenken. Ja, onze Willie wil echt de wereld redden.'

De 100% biologische suiker is al te koop bij Jumbo supermarkten, 'maar ik ben ook nog in gesprek met anderen. Nee, ik word niet betaald, dit doe ik allemaal vrijwillig.'

Het zit dus in de familie...
Zie ook: www.masarang.org

* Installatie die energie opwekt uit de vulkanische aarde

ROC de Leijgraaf Veghel trotse winnaar van ROC The Game

'Word wakker en ruim je rotzooi op!'

Dit jaar zetten 1.500 leerlingen van zes verschillende ROC's in het kader van ROC The Game zich op allerlei manieren in voor duurzaamheid in hun eigen leefomgeving. Een kleinere groep leerlingen, The Game Team, verdiepte zich een week lang in een intensievere opdracht over duurzaamheid.

The Game Team van ROC de Leijgraaf boog zich op verzoek van de gemeente Veghel, over het zwerfafvalprobleem. Eerst onderzochten de leerlingen uitgebreid het onderwerp. In groepjes gingen ze vervolgens aan de slag.

Rommel

Een groepje kwam met het advies van een eigen supermarkt in de school. Op de route van het ROC naar de supermarkt ligt altijd veel rommel. Als leerlingen gewoon op

school kunnen winkelen, ligt er minder zwerfafval langs de weg. Ook bedachten de leerlingen creatieve oplossingen zoals een groot houten puzzelstuk aan de muur om kauwgom op te plakken, een blikkenpers en sigarettenpalen op het schoolplein.

Presentatie

Alle ideeën werden gepresenteerd aan wethouder Piet Hooiveld van Openbare Werken en Milieu, die onder de indruk was. En hun harde

werken werd nog eens extra beloofd! Op 18 november namen de leerlingen supertrots de prijs van minister Cramer van Ruimte en Milieu in ontvangst. ROC de Leijgraaf is nu officieel de 'Duurzaamste ROC van Nederland'!

Wil je weten waar de titel op slaat? Kijk dan even naar het grappige filmpje dat The Game Team tijdens deze week maakte: www.rocthegame.nl.

‘Het is bijna een sport geworden’

Uden huisvest sinds 1994 een vestiging van het internationale bedrijf Modine Manufacturing Company. Dit van oorsprong Amerikaanse bedrijf is gespecialiseerd in warmtewisseltechniek. Modine Uden legt zich toe op de productie van onder andere motoroliekoelers. Hierbij streeft ze – met opvallend veel succes – naar een minimum aan energieverbruik.

Aanzienlijke energiebesparing is voor elk bedrijf haalbaar, zolang je maar simpel begint en integreert in alle processen. Aldus Rob Koolen van Modine. ‘Bij alles wat we doen streven we naar 100% kwaliteit. Niets is zo goed, dat het niet beter kan. Dat gaat ook op voor het milieu. Zo kopen we bijvoorbeeld geen stuksverpakkingen in en mag het productieafval niet boven een bepaald percentage uitkomen. Speciale teams houden dit scherp in de gaten.’

ONDER DE LOEP

Een team van zeven medewerkers nam ook het energieverbruik binnen het bedrijf onder de loep. Koolen: ‘We wilden het simpel houden. Het heeft geen zin om met ingewikkelde rekenmodellen te starten. Iedereen moet het snappen. We maakten een inventarisatie van alles wat gas, water of elektriciteit verbruikt. Vervolgens beschreven we de verbetering, moeilijkheidsgraad, slagingskans en opbrengst. Dit leidde tot een helder actieplan.’

SPORT

Het plan werkte. En hoe! In 2006 won Modine Uden met 17,4% energiereductie de Global Energy Award en vorig jaar bereikte het bedrijf met 18,7% reductie, een netto besparing van 998.634 kWh. Voor 2009 verwacht het bedrijf een energie-reductie van circa 110.000 euro. ‘Het is intern inmiddels een sport geworden. Waar kunnen we nog besparen? Dus ook: lichten en pc uit als je weggaat! Alles helpt. Je snapt niet dat andere bedrijven het niet oppikken.’

Waar kunnen we nog besparen? Dus ook: lichten en pc uit als je weggaat!
Alles helpt. Je snapt niet dat andere bedrijven het niet oppikken.

De colleges van Uden en Veghel hebben tijdens de debatavond hun visie op duurzaamheid gepresenteerd. In de visie wordt voorgesteld om voor de komende vier jaren in te zetten op drie speerpunten: energie, duurzaam inrichten en maatschappelijk verantwoord ondernemen.

De reacties van de aanwezigen waren positief en instemmend. Momenteel worden de speerpunten uitgewerkt in een concreet uitvoeringsplan met concrete projecten en/of activiteiten. Hierbij wordt o.a. rekening gehouden met de ideeën die tijdens de debatavond zijn voorgesteld. Het uitvoeringsprogramma zal in april door de nieuwe colleges van Uden en Veghel worden vastgesteld en aan de Raden worden gepresenteerd.

Een belangrijk leerpunt tijdens de debatavond was dat er onder de aanwezigen behoefte was aan meer informatie over het onderwerp duurzaamheid en over wat de beide gemeenten op dit thema uitvoeren, gaan uitvoeren of al uitgevoerd hebben. Wij hebben daar van geleerd en gaan u in de toekomst regelmatig betrekken bij de duurzaamheidsdiscussie binnen onze gemeenten. Dit boekje mag daar een eerste voorbeeld van zijn.

Inzameling plastic afval. Het volume van huishoudelijk afval bestaat voor 45% uit plastic verpakkingen.

Onze favorieten

www.brabantsgroen.nl

Het is helemaal niet ingewikkeld om 'groen te doen'. Kijk op de campagne-site van veertien gemeenten in de regio Noordoost Brabant.

www.energiesubsidiewijzer.nl

Typ je postcode in en zie in een oogopslag wat de subsidie-mogelijkheden zijn.

www.iso26000scan.nl

Op deze site kunt u meer te weten komen over ISO 26000, de internationale richtlijn voor Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (MVO). Ook kunt u gratis de ISO 26000 quick scan doen om een idee te krijgen over in hoeverre uw organisatie al werkt volgens ISO 26000.

www.senternovem.nl

Dit agentschap van het ministerie van Economische Zaken biedt een groot aantal regelingen en programma's voor onder andere ondernemers aan op het gebied van duurzaamheid en innovatie. Bijvoorbeeld financiële steun, advies of hulp bij het zoeken van partners en contacten in binnen- en buitenland.

www.allesduurzaam.nl

De grootste groene bedrijvengids van Nederland. Op Allesduurzaam.nl staan ruim 18.000 winkels en bedrijven, die duurzame producten of diensten aanbieden. Maar ook: duurzaam nieuws, achtergrondinformatie, keurmerken, producten, etc.

www.brabantbespaart.nl

Informatie over *Brabant Bespaart*-regelingen voor woningbezitters. Doel is om met behulp van subsidies mensen te stimuleren om nú energiebesparende maatregelen door te voeren. Resultaat: lastenverlaging voor particulieren én minder energieverbruik, dus een beter milieu.

www.meermetminder.nl

Uitgebreide informatie over energiebesparing in uw huis en hulp bij subsidies en financiering.

www.mvonderland.nl

De startpagina en wegwijzer voor ondernemend Nederland op het gebied van maatschappelijk verantwoord ondernemen.

colofon

redactie Einder Communicatie, Nijmegen
tekst gemeente Uden en gemeente Veghel
ontwerp Einder Communicatie, Nijmegen
drukwerk Drukmotief, Apeldoorn
gedrukt op papier met FSC-keurmerk

